

מיוחדת סדרה מיוחדת סדרה מיוחדת סדרה מ

התמודדות עם צרכי הקשישים
בירושלים בשנים הבאות

דו"ח רקע מס' 4

הקשישים היהודיים בירושלים:
מאפיינים דמוגרפיים - 1983

יעקב קופ

איילה ביבר

פייסל עזאייזה

יהודית גולן

מוגש לוועדת ההיגוי של עיריית ירושלים
להכנת תכנית החומש לתכנון ופיתוח שירותים לקשישים בעיר.

המחקר מומן על-ידי עיריית ירושלים, ג'וינט-ישראל, אש"ל,
קרן רוטשילד וקרן ירושלים.

מ-30-86

ג'וינט ישראל
מכון ברוקדייל לגרונטולוגיה
והתפתחות אדם וחברה

גבעת-ג'וינט ת.ד. 13087
ירושלים 91130

BR-S-30-86

התמודדות עם צרכי הקשישים בירושלי

קופ, יעקב



000952203276

המכון

הוא מכון ארצי למחקר, לניסוי ולחינוך בגרונטולוגיה והתפתחות אדם וחברה. הוא נוסד ב-1974 ופועל במסגרת הגיינט האמריקאי (ועד הסיוע המאוחד של יהודי אמריקה), בעזרתן של קרן ברוקדייל בניו-יורק וממשלת ישראל.

בפעולתו מנסה המכון לזהות בעיות חברתיות ולהציב להן פתרונות חילופיים בשירותי הבריאות והשירותים הסוציאליים בכללם. אחד מיעדיו הוא להגביר שיתוף הפעולה של מומחים מהאקדמיות והממשלה, עובדי ציבור ופעילים בקהילה כדי לגשר בין מחקר לבין מימוש מסקנות מחקר הלכה למעשה.

המימצאים והמסקנות המוצגים הם של המחבר או המחברים וללא כוונה ליצג את אלה של המכון או של פרטים וגופים אחרים הקשורים למכון.

הקשישים היהודיים בירושלים: מאפיינים דמוגרפיים - 1983
(מבוסס על נתונים ממפקד האוכלוסין 1983)

יעקב קופ
איילה ביבר
פייסל עזאייזה
יהודית גולן

86-30-5-RP



הקשר הכמותי והאיכותי בין צורכי הקשישים לבין רמת השירותים שהם נזקקים להם, תלוי במכלול גורמים הקשורים במצבם המשפחתי והחברתי ובמיגוון המשאבים האישיים שהם מצויידיים בהם. לפיכך, התאמת מערכת השירותים לצרכיה של אוכלוסיית הקשישים בירושלים מחייבת הכרת מימדיה של אוכלוסייה זו ותכונותיה הדמוגרפיות.

הספרות הגרונטולוגית מצביעה על כך שהזדקנות האוכלוסייה גוררת גידול משמעותי בצריכת שירותים - ייחודיים וכלליים כאחד - בתחומי האשפוז, המיסוד והשירותים הקהילתיים. מידת הגידול בצריכה זו מושפעת על-ידי משתנים דמוגרפיים שונים המרבדים את האוכלוסייה לתת-קבוצות על-פי גיל, מין, מוצא, מצב משפחתי ומעמד חברתי. כך, למשל, ניתן להסיק ממספר מחקרים, שההסתברות הגדולה ביותר לצרוך שירותים מוסדיים למיניהם היא בקרב נשים קשישות, אלמנות, בגיל 75 ומעלה, החיות בגפן, ואין להן ילדים (וייל, 1970; הר-פז, 1981; חביב, קופ ושמואלי, 1983; קופ ופקטור, 1983).

הדו"ח הנוכחי סוקר את ההרכב הדמוגרפי של קשישי ירושלים, והוא מבוסס על נתונים ממפקד האוכלוסין והדיור של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (משנת 1983). נתונים אלה מהווים מקור מידע מפורט ומקיף בנושא הנדון. על-סמך נתונים אלה ניתן גם לערוך השוואה בין קשישי ירושלים לבין אוכלוסיות מקבילות בערים אחרות. מהשוואה זו ניתן להבחין במספר תכונות המייחדות את הקשישים בירושלים, וביניהן הרכב הגיל, רמת ההשכלה, המצב המשפחתי והמוצא העדתי; גורמים אלה, כאמור, קובעים לא במעט את דפוסי הצריכה לשירותים חברתיים ורפואיים של הקשישים בבירה.

להלן נסקור את הרכבה של אוכלוסיית הקשישים היהודיים בירושלים בהתייחס לתחומים הבאים: (1) צורת המגורים של הקשישים (משקי-בית לעומת מוסדות). (2) מוצא ווותק בארץ. (3) רמת השכלה וידיעת עברית. (4) מצב משפחתי והרכב משק-הבית. (5) רמת הדיור וצפיפותו. (6) השתתפות בכוח העבודה.

1. צורת המגורים של הקשישים

אוכלוסיית הקשישים בירושלים היא בעלת דפוסי שימוש גבוהים מן הממוצע הארצי בשירותים מוסדיים, כפי שניתן ללמוד מהנתונים על אחוז הקשישים במוסדות: כ- 6% מסה"כ הקשישים בבירה נמצאים במוסדות,¹ לעומת כ- 5% בחיפה ורק 3% בתל אביב. הרכב הגיל הפנימי של הקשישים זקן יותר בירושלים, שבה משקל הישישים גילאי 75 ומעלה גבוה ב- 5 נקודות האחוז מזה של תל אביב וחיפה.

לוח 1: הרכב הגיל של הקשישים היהודיים בשלוש הערים הגדולות (באחוזים)

קבוצת הגיל	ירושלים	תל אביב	חיפה
סך-הכל	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>
74-65	60	65	64
75+	40	35	36

הנתונים על שיעורי המיסוד בירושלים לפי גיל מאשרים את הממצא שהוזכר לעיל בדבר צריכה גוברת לשירותים מוסדיים עם העלייה בגיל: קבוצת בני ה- 75 ומעלה מצוייה במוסדות בשיעור הגבוה פי שלושה מזה של הקבוצה הצעירה יותר (10% לעומת 3%, בהתאמה). בדומה לכך נמצא ששיעור המיסוד של נשים גבוה יותר משיעור המיסוד של גברים; נתונים אלה תואמים את הממצאים הכלליים על דפוסי המיסוד שנמצאו בישראל (ראה חביב, קופ ושמואלי, 1983), ואינם מרמזים על נטיית נשים למיסוד, אלא קשורים, כפי הנראה, בתכונות דמוגרפיות אחרות המאפיינות את אוכלוסיית הנשים. תכונות אלו מתייחסות בעיקר למצבן המשפחתי והרכב משק-ביתן, ומצביעות על אחוז אלמנות גבוה בקרב אוכלוסיית הנשים, ועל

1 עם זאת יש להיות זהירים בהשוואה זו, שכן יש לזכור שדיירי המוסדות בעיר כלשהי אינם בהכרח תושביה המקוריים של אותה עיר, והדבר עשוי להיות נכון במיוחד לגבי ירושלים.

שכיחות גבוהה יותר של אלמנות המתגוררות במשק-בית נפרד. דיון מפורט יותר בנושא זה ייערך בהמשך.

2. מוצא ווותק בארץ

ההרכב העדתי של אוכלוסיית הקשישים בירושלים והתפלגותם על-פי ותק בארץ מלמדים כי אחוז ילידי הארץ בין הקשישים בירושלים גבוה מזה שבערים האחרות (12% לעומת 4% בערים אחרות). כמו-כן נמצא, כי אחוז גבוה של קשישים הם ילידי ארצות אסיה-אפריקה (28% בהשוואה ל- 16% בתל אביב ו- 9% בלבד בחיפה).

לוח 2: התפלגות הקשישים היהודיים בשלוש הערים הגדולות, לפי ארצות מוצא (באחוזים)

ארץ מוצא	ירושלים	תל אביב	חיפה
סך-הכל	100	100	100
ישראל	12	4	4
אסיה-אפריקה	28	16	9
אירופה-אמריקה	60	80	87

מחקרים על קבוצות קשישים שונות בישראל הצביעו על הבדלים משמעותיים בין קשישים בני ארצות שונות, בתחומים שונים, וביניהם מצב הבריאות. באחד המחקרים נמצא, למשל, שלקשישים יוצאי ארצות אסיה ואפריקה היו בעיות בתפקודם הפיזי יותר מאשר לקשישים יוצאי ארצות אירופה ואמריקה (שובל, פליישמן ושמואלי, 1982), ומחקר אחר הצביע על מודעות נמוכה שנמצאה בקרב קשישים יוצאי ארצות אסיה-אפריקה באשר לצורך בטיפול מונע הקשור לבעיות תפקודיות שונות כמו לעיסה ושמיעה (וייל, 1982). לעומת זאת, נמצא (שובל ואחרים, 1982) שלקשישים יוצאי אסיה-אפריקה יש רשת תומכת בלתי פורמלית

מקיפה יותר (בדרך כלל המשפחה). משפחות אלו מאופיינות בסולידריות משפחתית חזקה ובמספר ילדים רב יותר מאשר אצל קשישים יוצאי אירופה-אמריקה. מעניין גם להשוות את ההרכב העדתי בחלוקה לפי קבוצות ותק שונות. בקבוצת הוותיקים בארץ אשר עלו לפני קום המדינה, ומהווים כ- 38% מסה"כ אוכלוסיית הקשישים בירושלים, משקלם של יוצאי אירופה-אמריקה מגיע לכדי שלושה-רבעים מכלל העולים, לעומת כרבע בלבד שהם יוצאי אסיה-אפריקה. לעומת זאת, בגלי העלייה ההמונית של 1948-1954 עלה משקלם של יוצאי אסיה-אפריקה ליותר ממחצית מכלל העולים בתקופה זו ו- 40% מקרב עולי 1955-1964. המגמה מתהפכת אחרי שנת 1965, כאשר משקל העולים מארצות אסיה-אפריקה יורד ומהווה רק כ- 15% מכלל העולים בתקופה זו.

3. השכלה וידיעת עברית

אוכלוסיית הקשישים היהודית בירושלים כוללת שיעור גבוה של חסרי השכלה: כרבע מכלל הקשישים הם בעלי השכלה של עד 4 שנות לימוד בלבד, כאשר חלק הארצי מקבוצה זו הם חסרי כל השכלה (19%). זהו שיעור גבוה של בערות, לא רק ביחס לכלל האוכלוסייה, אלא גם בהשוואה לקבוצות גיל מקבילות בערים אחרות. לוח 3 משווה את התפלגות הקשישים לפי רמת ההשכלה בשלוש הערים הגדולות.

לוח 3: רמת ההשכלה של הקשישים בשלוש הערים הגדולות

שנות השכלה	ירושלים	תל אביב	חיפה
סך-הכל	100	100	100
0	19	11	7
1 - 4	5	5	8
5 - 8	25	30	32
9 - 12	28	36	36
13+	23	18	17

הנתונים לעיל מראים, שלעומת 19% של חסרי השכלה בקרב אוכלוסיית הקשישים בירושלים, שיעור חסרי ההשכלה בתל אביב מגיע ל- 11%, ובחיפה - ל- 7% בלבד. מצד שני, מאופיינת אוכלוסיית הקשישים בירושלים בשיעור גבוה יותר של בעלי השכלה גבוהה (13 שנות לימוד ומעלה): כ- 23% מסה"כ הקשישים בירושלים לעומת כ- 13% בממוצע הארצי. הבלדים אלה בולטים בעיקר בקרב גילי 65-74, המהווים את הקבוצה המשכילה בקרב אוכלוסיית הקשישים. ההתפלגות הכוללת של הקשישים לפי השכלה היא חלוקה לארבע קבוצות כמעט שוות בגודלן בארבע רמות השכלה: 0-4, 5-8, 9-12, +13.

בחלוקה לפי נמצא כי עשירית מכלל הגברים הקשישים הם חסרי כל השכלה לעומת כמעט שלישי שהם בעלי השכלה גבוהה. הנתונים המקבילים לנשים הם 25% חסרות השכלה ו- 17% בעלות השכלה גבוהה.

לוח 4: אחוז הקשישים חסרי ההשכלה לעומת בעלי השכלה על-
תיכונית, לפי מין בשלוש הערים הגדולות

שנות השכלה ומין			
ירושלים			
תל אביב			
חיפה			
<u>0 שנות לימוד</u>			
גברים	10	7	5
נשים	25	14	9
<u>13+ שנות לימוד</u>			
גברים	30	21	22
נשים	17	15	13

באופן כללי, הנשים הקשישות משכילות פחות מהגברים, אך בירושלים הדבר בולט יותר מאשר בערים האחרות: 14% בתל אביב ו- 9% בחיפה, לעומת כרבע מכלל הנשים הקשישות בירושלים שהן חסרות כל השכלה.

לרמת ההשכלה יש השלכות חשובות על מצבם החברתי והכלכלי של הקשישים, ובין היתר בגלל הקשר בין השכלתם ובין שיתופם בכוח העבודה בעבר ומשאביהם הכלכליים והחברתיים בהווה. אנשים בעלי השכלה גבוהה נמצאים בדרגים הגבוהים

יותר של הסטטוס התעסוקתי (סיקרון, 1978), המתקשר במקרים רבים עם רמת הכנסה גבוהה יותר. כתוצאה מכך הם נהנים גם מפנסיה גבוהה יותר בתקופת הפרישה. אולם גם מעבר להשפעה על המצב הכלכלי יש להשכלה השלכות נוספות. קשישים משכילים מצויידיים יותר במשאבים נוספים כגון מידע רחב יותר על היצע השירותים הקיים, על זכויות השימוש בהם והנגישות אליהם (בנושא זה ראה מרכוס ועינב, 1975; שנער, 1978; וייל, 1978).

מחקרים מצביעים גם על הדמיון בין השכלת הקשיש לבין השכלתן של רשתות תומכות בלתי פורמליות הקשורות במשפחתו. לעובדה זו יש משמעות לגבי מיומנותה של משפחת הקשיש לתמוך בו בנושאים השונים בהם הוא נזקק לעזרה (שובל ואחרים, 1982).

יש חוקרים המרחיקים לכת לגבי מידת השפעתה של השכלת הקשיש על מצבו הכללי בתחומים כגון עמדות, ערכים, התנהגויות, מורל, וכו' (WARD, 1979). אישור מסוים להשפעה של רמת השכלה על מישורי חיים אחרים אפשר למצוא בסקר קשישים שנעשה בישראל, המצביע על קשר בין הערכה סובייקטיבית של מצב בריאות לבין משתנים לא בריאותיים כמו הכנסה והשכלה. בסקר זה נמצא שככל שהשכלת הקשישים היתה נמוכה, כך נטו להעריך את מצב בריאותם כירוד. מכאן, שמאפיין כמו השכלה מהווה מרכיב חשוב בעמדות כלפי בריאות (ראה הפרק של נתן, וייל ואחרים, 1970).

היבט אחר של רמת ההשכלה של הקשישים בירושלים הוא ידיעת קרוא וכתוב.¹ כחמישית מכלל הקשישים בירושלים אינם יודעים קרוא וכתוב, כאשר שיעור זה מושפע בעיקר מהיקף הבערות בקרב קבוצת הנשים (יותר מרבע מכלל הנשים הקשיות בירושלים אינן יודעות קרוא וכתוב בהשוואה ל- 12% מהגברים. ההשוואה בנושא זה עם ערים אחרות מדגישה את השיעור הגבוה של בערות בקרב האוכלוסייה הקשישה בירושלים בקרב שתי קבוצות המין. לידיעת קרוא וכתוב יש השלכות ישירות ועקיפות על שטחי פעילויות שונים כמו עבודה, הכנסה, ומיגוון פעילויות הפנאי הזמינות לקשיש.

1. הנתונים על יודעי קרוא וכתוב מתייחסים למפקד האוכלוסין משנת 1972.

לוח 5: אחוז הקשישים שאינם יודעים קרוא וכתוב
לפי מין, בשלוש הערים הגדולות

ירושלים	תל אביב	חיפה	
19	10	8	סך-הכל
12	6	4	גברים
27	15	12	נשים

ממצא מעניין המתגלה בהשוואת ההתפלגויות של יודעי קרוא וכתוב בשפה העברית על-פי החלוקה לקבוצות גיל. מסתבר שבנושא זה דווקא מצבה של קבוצת הגיל העליונה טוב יותר. אחוז גבוה יותר מקרב גילאי 75 ומעלה, בהשוואה לגילאים הצעירים, קורא וכותב בעברית (24% לעומת 17%, בהתאמה). תופעה זו מוסברת על-ידי השיעור הגבוה של קשישים בני 65-74 היודעים לכתוב בשפות זרות בלבד (בירושלים 56% מכלל גילאי 65-74 יודעים לכתוב שפות זרות בלבד, בהשוואה לכ- 60% בתל אביב ובחיפה). ממצא נוסף אותו ניתן ללמוד מהנתונים לעיל הוא, ששיעור הקשישים בירושלים הקוראים וכותבים עברית נמוך בהשוואה לערים אחרות.

לוח 6: אחוז הקשישים יודעי קרוא וכתוב בעברית,
לפי גיל, בשלוש הערים הגדולות

קבוצת הגיל	ירושלים	תל אביב	חיפה
65 - 74	17	27	30
75+	24	35	44

השוואת ידיעת קרוא וכתוב בעברית בין גברים ונשים באוכלוסיית הקשישים בירושלים מצביעה על יתרון יחסי לנשים בנושא זה (כרבע מכלל הנשים הקשישות בירושלים קוראות וכותבות בעברית לעומת 13% בלבד מכלל אוכלוסיית הגברים).

זאת, למרות הממצאים על רמת השכלה גבוהה יותר המאפיינת את אוכלוסיית הגברים.

לוח 7: אחוז הקשישים יודעי קרוא וכתוב בעברית, לפי מין ולפי גיל, בשלוש הערים הגדולות

מין	ירושלים			תל אביב			חיפה		
	75+	74-65	65+	75+	74-65	65+	75+	74-65	65+
גברים	17	12	13	27	21	23	22	25	34
נשים	31	22	24	43	32	35	37	41	50

ההסבר לתופעה זו נעוץ, כאמור, בשיעור הגבוה של גברים לעומת נשים, ושל גילאי 74-65 לעומת ישישים, הקוראים וכותבים בשפות זרות בלבד (66% מקרב הגברים הקשישים בירושלים יודעים לכתוב שפות זרות בלבד בשוואה ל- 37% מקרב אוכלוסיית הנשים. מגמה דומה קיימת גם במקומות אחרים).

ידיעת עברית כשפת דיבור בקרב אוכלוסיית הקשישים מהווה משאב חשוב העשוי לשמש אינדיקציה נוספת למעורבותו של הקשיש בקהילה. הנתונים מורים על כך שכרבע מכלל הקשישים אינם דוברי עברית כלל. זהו שיעור ניכר, הגבוה במקצת מהשיעור בתל אביב (20%), ודומה לשיעור שבחיפה (26%).

במלים אחרות, חלק ניכר מאוכלוסיית הקשישים בירושלים עשוי להיתקל בקושי קומוניקציה הקשורים במגעים חברתיים מסוגים שונים, כולל קשרים עם מוסדות. קושיי תקשורת עקב אי ידיעת עברית עשויים לקבל ביטוי במיגוון פעילויות הפנאי הזמינות לקשישים, שכן אף אמצעי התקשורת ההמוניים, כולל האלקטרוניים, קשורים בעיקר בעברית. וגם אם קיימות אלטרנטיבות תקשורתיות כמו עיתונים ותכניות רדיו בשפות זרות, עדיין ניתן לראות בקבוצת הקשישים שאינה דוברת עברית, אוכלוסייה העומדת בסיכון של בידוד חברתי.

השוואת הנתונים בנושא זה לפי חתך של גיל ומין, מאפשרת לזהות את קבוצת הנשים בנות 75 ומעלה כקבוצה החלשה ביותר בידיעת עברית (40% מקבוצת

הנשים בנות 75+ אינן דוברות עברית בהשוואה ל- 24% מקבוצת הגיל המקבילה בקרב אוכלוסיית הגברים, ובהשוואה ל- 23% מכלל הנשים בנות 65-74). מכאן שקבוצה זו נתונה בסיכון גבוה של בידוד חברתי, המתווסף למסכת סיכונים נוספים כמו אלמנות ומגורים לבד. יחד עם זאת, יש לציין שמצבן של נשים ישירות בחיפה חמור אף יותר באשר לידיעת העברית כשפת דיבור (47%) לעומת תל אביב בה רק 36% אינן דוברות עברית.

4. הסביבה המשפחתית של הקשיש

סביבתו המשפחתית של הקשיש מוצגת כאן בשני מימדים מרכזיים: מצב משפחתי (נשוי, אלמן וכו') והרכב משק-הבית. המין על-פי סביבתו המשפחתית של הקשיש מהווה בסיס לניתוח היבט מרכזי בתנאי חייהם של הקשישים, אשר עשויות להיות לו השלכות חשובות לגבי תכנון שירותים בעתיד. נישואים מהווים מקור חשוב לתמיכה מעשית, רגשית וחברתית בעיקר אצל אוכלוסיות הקשישים הנתונות בסיכון רב יותר מקבוצות גיל אחרות כתוצאה מהתגברות מגבלות גופניות וחברתיות. הנתונים מצביעים על 41% מכלל אוכלוסיית הקשישים בירושלים אשר אינם נשואים - גרושים, רווקים, ובעיקר אלמנים (המצב דומה בשתי הערים האחרות - 40% בחיפה ו- 41% בתל אביב). שכיחות תופעה זו גדלה עם הגיל (53% מקרב גילאי 75 ומעלה אינם נשואים לעומת 33% מקרב גילאי 65-74) ואצל נשים יותר מאשר אצל גברים (ראה לוח 8).

את ההבדלים בין שתי קבוצות המין אפשר להמחיש במונחים יחסיים: שכיחות התופעה של גברים נשואים בגיל 65-74 היא פי 1.65 מזו של נשים נשואות באותה קבוצת הגיל (86% לעומת 52%, בהתאמה). בגיל 75 ומעלה הפער בין המינים גדל, ושיעור הגברים הנשואים הוא פי 3 משיעור הנשים הנשואות (75% מסה"כ הגברים בקבוצת גיל זו נשואים לעומת 25% בלבד מקרב הנשים בקבוצת הגיל המקבילה). נהוג להסביר את ההבדלים בשיעורי ההתאלמנות של שתי קבוצות המין בהסבר ביולוגי הקשור באורך החיים הנבדל של גברים ונשים. אולם ממצאי מחקר שנערך (קופ, 1981) מורים שההסבר העיקרי הוא התנהגותי ביסודו ומתייחס להפרשי

לוח 8: המצב המשפחתי של קשישים בירושלים לפי מין וגיל (באחוזים)

קבוצת הגיל			
75+	74-65	גילאי 65+	
<u>גברים</u>			
$\frac{100}{74}$ 26	$\frac{100}{86}$ 14	$\frac{100}{81}$ 19	סך-הכל נשואים לא נשואים
<u>נשים</u>			
$\frac{100}{25}$ 75	$\frac{100}{52}$ 48	$\frac{100}{41}$ 59	סך-הכל נשואות לא נשואות

הגיל בין בני הזוג, כאשר נשים נשואות בדרך כלל לגברים מבוגרים יותר. ההבדלים בהתפלגות המצב המשפחתי של קשישים משתי קבוצות המין משתקפים גם בסידורי מגורים נבדלים.

לוח 9: הרכב משק-הבית בשלוש הערים הגדולות, לפי מין (באחוזים)

הרכב משק-הבית					
ירושלים		תל אביב		חיפה	
גברים	נשים	גברים	נשים	גברים	נשים
$\frac{100}{100}$	$\frac{100}{100}$	$\frac{100}{100}$	$\frac{100}{100}$	$\frac{100}{100}$	$\frac{100}{100}$
59	33	66	37	71	39
17	5	11	4	8	2
6	15	4	9	3	9
1	3	2	3	2	3
13	36	15	44	14	40
4	8	2	3	2	7

בקרב הגברים דפוס מגורים שכיח הוא משק-בית חד-דורי הכולל את הקשיש ובת זוגו בלבד (59% מכלל הגברים הקשישים בירושלים חיים בדפוס מגורים כזה). שכיחות התופעה של קשיש נשוי הגר עם אשתו בלבד גבוהה יותר בערים האחרות (66% בתל אביב ו- 71% בחיפה). דפוס המגורים השכיח בקרב אוכלוסיית הנשים בירושלים, לעומת זאת, הוא של משק-בית חד-דורי הכולל אשה לא נשואה לבדה (36% מכלל הנשים הקשישות בירושלים גרות במשק-בית כזה). בהשוואה לערים אחרות ניתן לראות שבירושלים אחוז הנשים הגרות לבדן (36%) נמוך מזה שבחיפה (40%) ובתל אביב (44%). לעומת זאת, אחוז משקי-הבית הכוללים את הקשישה ובן זוגה הגרים לבדם גבוה במקצת בערים האחרות מאשר בירושלים (כ- 37% מהנשים הקשישות בערים האחרות חי בדפוס מגורים זה, לעומת 32% בירושלים).

את ההשפעה המשולבת של גיל ומצב משפחתי על דפוסי המגורים של אוכלוסיית הקשישים בבירה ניתן לזהות בבירור בקרב קבוצת הנשים: שיעור הנשים הישישות בגיל 75 ומעלה, הגרות עם בני זוגן בלבד, מהווה מחצית השיעור המקובל בקרב קבוצת הנשים הצעירות יותר - גילאי 65-74 (20% לעומת 40%, בהתאמה).

לוח 10: הרכב משקי-הבית של הקשישים בירושלים, לפי מין וגיל (באחוזים)

	נשים		גברים	
	75+	74-65	75+	74-65
סך-הכל	100	100	100	100
זוג קשישים לבדם	20	42	57	61
זוג קשישים עם אחרים	2	7	13	21
קשיש לא נשוי גר עם לא קשיש	21	12	6	5
קשיש לא נשוי גר עם קשישים בלבד	3	2	2	1
קשיש יחיד לבדו	39	34	16	10
קשיש במוסד	14	3	6	2

כפועל יוצא מסידורי המגורים שתוארו לעיל, רק 13% מכלל אוכלוסיית הגברים הקשישים בירושלים הם לא נשואים הגרים לבד (ראה לוח 9), לעומת 36% מקרב הנשים הקשישות החיות בגפן (מצב דומה קיים גם בערים אחרות: 15% לעומת 44%, בהתאמה, בקרב אוכלוסיית הקשישים בתל אביב, ו- 14% לעומת 40%, בחיפה).

לסידורי המגורים הנבדלים, כפי שהם מוצגים לעיל, יש השלכה אפשרית לגבי היקף השירותים הנדרשים לאוכלוסייה הקשישה. ההזדקקות לשירותי בריאות ורווחה של קשיש החי לבדו רבה יותר של קשיש הגר עם אנשים נוספים - בין אם הם קשישים אחרים ובין אם הם ילדים - היכולים להגיש לו טיפול סיעודי בבית כאלטרנטיבה לאשפוז או למיסוד. והדברים אמורים גם לגבי שירותים נוספים הקשורים בהחזקת משק-הבית, בסידורים שונים מחוץ לבית וכו'. היבט נוסף הקשור בדפוס מגורים של קשיש לא נשוי החי בגפו הוא כמובן ההיבט החברתי, המתבטא בביקוש פוטנציאלי לשירותי בידור וחברה. הנתונים בדבר ריכוז הנשים האלמנות החיות בגפן, מלמדים על קבוצה גדולה שהיא צרכנית בכוח של שירותים מסוגים שונים. חיזוק מסוים להערכה זו ניתן למצוא בשיעורי המיסוד הנבדלים של שתי קבוצות המין: מתוך 1,548 הקשישים אשר נמצאו במוסדות בירושלים בתקופה בה נערך מפקד האוכלוסין של שנת 1983, כ- 71% היו נשים, בהשוואה ל- 29% גברים. התפלגות הקבוצה לפי מין וגיל מצביעה אמנם על קשר הדוק בין שיעורי המיסוד והרכב הגיל אצל שתי קבוצות המין, אולם בצורה בולטת יותר אצל קבוצת הגברים: על-פי לוח 10 מצאנו, שקבוצת הגיל העליונה בקרב אוכלוסיית הגברים נוטה למיסוד בשיעור של פי 3.3 מאשר גברים בגילאי 65-74 (כ- 6% מתוך אוכלוסיית הגברים בני 75+ נמצאים במוסד לעומת כ- 2% מקרב הקבוצה הצעירה יותר). אצל קבוצת הנשים, לעומת זאת, בנות 75+ נוטות להימצא במוסד ביחס של פי 3.9 מאשר קבוצת הנשים הצעירה יותר (כ- 14% מתוך אוכלוסיית הנשים בנות 75+ נמצאות במוסד לעומת כ- 4% מקרב הנשים בנות 65-74).

במסגרת גיבוש תכנית אב לשירותים לקשישים יש לתת את הדעת על שינויים חברתיים בדפוסי המגורים, כפי שהם מתרחשים לאורך זמן. תחזיות דמוגרפיות מצביעות על מגמה של עליה בדפוס מגורים של משקי-בית חד-דוריים, במקביל

לירידה במשקי-בית רב-דוריים.¹ המסגרת של עבודה זו אינה מאפשרת ניתוח מעמיק של תופעה חברתית זו, אולם ראוי לציון הויכוח התיאורטי על מהותו של ה"מעבר" בין דפוסי משקי-הבית שהוזכרו. הויכוח מתייחס לשאלה האם הפרדת הקשישים מהמשפחה המורחבת היא תוצאת לוואי שלילית - מנקודת ראותם של הקשישים - של מודרניזציה, או להיפך, השיפור בתנאי החיים של קשישים ובמשאביהם הכלכליים (הקשור בחלקו לתכניות הפנסיה השונות) איפשר להם מגורים עצמאיים, כמטרה נכספת אשר לא ניתנה להשגה בעבר (PAMPEL, 1981). תשובה חלקית לשאלה זו ניתן להפיק מממצאי מחקרים בנושא זה שנערכו בישראל. קיימים ממצאים המצביעים על נטייה של קשישים נשואים החיים במשק-בית רב-דורי להעדיף מגורים נפרדים (ראה, למשל, את הפרק של נתן, וייל ואחרים, 1970). במחקר זה נמצא, שמתוך סך-כל הקשישים הנשואים הגרים עם ילדים, 59% העדיפו מגורים במשק-בית נפרד, 34% העדיפו מגורים עם ילדים, 5% העדיפו בית אבות ו- 2% - דיור מוגן.

לסיכום נושא זה של דפוסי משקי-הבית של הקשישים, יש לחזור ולהצביע על הצורך בתשומת-לב לקבוצת הקשישים הגרים לבד, בכל תכנון של מערכת שירותי בריאות ורווחה. צורת מגורים זו, ששכיחותה הולכת וגוברת, עלולה לדרוש מערכות תמיכה מיוחדות שיאפשרו המשך שהייתו של הקשיש בקהילה במקום לפנות לסידור במוסד.

5. איכות הדיור של הקשישים

רמת המגורים של הקשישים בירושלים נבדקה לפי מספר מימדים: אלה המתייחסים למבנה הדירה עצמו, דהיינו, מספר החדרים, קיומם של שירותים סניטריים בתוך הדירה; וכן מימדים המתייחסים לרמת המגורים של הקשישים כמו מציאותם של מכשירי חשמל, וכו'.
על הקשר בין רמת הדיור של קשישים וצריכת שירותים ניתן להצביע בהסתמך על מחקר על סיבות פנייה של קשישים לבתי אבות (וייל וביבר, 1978). במחקר

1 מקור: מודל תחזית של מכון ברוקדייל.

זה נמצא, כי 22% מכלל הפונים למעונות לקשישים עצמאיים ציינו את רמת הדיור הנמוכה בין סיבות אחרות שהניעו אותם לפנות למיסוד, כאשר 10% מכלל הפנויים ציינו את טיב הדיור כסיבה בלעדית לפנייתם. מחקרים נוספים מדגישים את תלותם הגוברת של קשישים בתנאים פיזיים סביבתיים ככל שמצבם הכללי ירוד יותר (ראה: גונן, 1978; וכן צ'רצ'מן, 1981). מחקרים אלה מדגישים את העובדה, שבגיל המבוגר נודעת חשיבות רבה לסביבת המגורים, שכן הקשיש מבלה חלק נכבד מזמנו בבית בגלל קושיי נידות.

בהתפלגות הקשישים בירושלים לפי מספר החדרים בדירתם, ניתן להבחין בשתי קבוצות קוטביות באוכלוסייה, כאשר הקבוצה האחת גרה בדירות בנות חדר אחד בלבד, ואילו גודל הדירות בקבוצה השנייה לקוטב השני מגיע ל-3.5 חדרים ויותר (6% מכלל הקשישים גרים בדירות בנות חדר אחד, לעומת 19% הגרים בדירות הגדולות). כ-70% מכלל אוכלוסיית הקשישים גרים בדירות בגודל בינוני (2-3 חדרים). נתונים אלה מתייחסים לכלל אוכלוסיית הקשישים הכוללת הרכבים שונים של משקי-בית. נתונים נוספים על צפיפות הדיור באוכלוסיית הקשישים בירושלים מראים כי הרוב המכריע של הקשישים גרים בצפיפות מגורים של פחות משני אנשים בחדר. ניתן, אם כן, לסכם ולומר, שמרחב המגורים של אוכלוסיית הקשישים בירושלים מאופיין ברווחה יחסית, אם כי בהשוואה לתל אביב ולחיפה אחוז הקשישים בירושלים הגרים בצפיפות דיור של 2 אנשים ומעלה לחדר הוא גבוה יותר (5% מהקשישים בירושלים גרים בצפיפות מגורים של 2 אנשים ומעלה לחדר, לעומת 3% בתל אביב ו-11% בחיפה). ראוי לציין שאחוז הקשישים הגרים בדירות גדולות בירושלים גבוה בשיעור של 4 נקודות האחוז מכלל האוכלוסייה הקשישה בישראל (18% מכלל הקשישים בירושלים גרים בדירות בנות 3.5 ויותר לעומת 13% בחיפה ו-11% בתל אביב).

בהבחנה לפי גיל מוצאים כי אחוז גבוה יותר של ישישים לעומת קשישים צעירים מתרכזים בדירות בנות חדר אחד בלבד (7% לעומת 4%, בהתאמה, בהשוואה ל-8% לעומת 4% בתל אביב, ו-7% לעומת 4% בחיפה). ההתפלגות על-פי מין מלמדת שהממצא הנ"ל נובע בעיקר מהפערים הקיימים בגודל הדירות בין שתי

קבוצות הגיל בקרב אוכלוסיית הנשים (10% מקבוצת הנשים בנות 75+ בירושלים גרות בדירות בנות חדר אחד בלבד, לעומת 6% בקרב גילאי 65-74).

לוח 11: אחוז הקשישים הגרים בדירות בנות 1 חדר בשלוש הערים הגדולות, לפי קבוצות גיל (באחוזים)

	ירושלים	תל אביב	חיפה
74-65	4	4	4
75+	7	8	7

היבט נוסף על רמת הדיור של הקשישים מתייחס, כאמור, לקיומם של שירותים סניטריים בתוך הדירה, ולמציאותם של אביזרים שונים הקשורים ברווחת חייהם של הקשישים. לצורך השוואת רמת הדיור בין תת-קבוצות שונות באוכלוסיית הקשישים פותחו שני משתנים מצרפיים: האחד מתאר את רמת הדיור ומדרג הרכבים שונים של שירותים סניטריים ומתקנים. השני מדרג הרכבים שונים של מכשירים הקשורים ברמת חיו של הקשיש ובאפשרותו ליצור קשר עם העולם החיצון.

רמת הדיור כוללת בתוכה את קיומם של המתקנים הבאים: בית שימוש, אמבטיה ו/או מקלחת, התקן לחימום מים, וסידור לחימום הדירה. כ- 84% מסך-כל הקשישים בבירה נמצאו בדירה שבה ישנם כל המתקנים הנ"ל. מצב דומה קיים בערים האחרות (בחיפה - 81%, ובתל אביב - 82%).

לוח 12 מציג את התפלגות הקשישים בשלוש הערים הגדולות על-פי המשתנה של רמת החיים. נראה שרמת חייהם של הקשישים בירושלים נמוכה מזו של כלל הקשישים בישראל. כ- 64% מסך-כל הקשישים בבירה נמצאו בדירה שיש בה טלפון, ושבעלותם טלוויזיה לעומת 73% בתל אביב ו- 78% בחיפה. כאשר כ- 5% מהקשישים חיים בדירה ללא שום אפשרות של יצירת קשר חיצוני: ללא טלפון וללא טלוויזיה, עלומת כ- 2%-3% בלבד בערים האחרות.

לוח 12: התפלגות אוכלוסיית הקשישים בשלוש הערים הגדולות,
לפי אינדיקטור משולב של רמת מגורים (באחוזים)

קבוצת הגיל	ירושלים	תל אביב	חיפה
סך-הכל	100	100	100
טלוויזיה* טלפון ומכונית	13	14	18
טלוויזיה* וטלפון ללא מכונית	51	59	60
טלוויזיה* ללא טלפון	6	9	7
טלפון ללא טלוויזיה	7	3	3
ללא טלפון וטלוויזיה	5	3	2
לא ידוע	18	12	10

* טלוויזיה שחור לבן ו/או צבעונית.

נראה שהקשישים חיים ברמת חיים נמוכה מזו של האוכלוסייה הצעירה יותר. הסבר לתופעה זו העולה מתוך הספרות המקצועית, קשור בהעדפת תנאי נגישות על-פני רווחה פיזית. הטענה היא שהתקבצותם של קשישים במרכזי הערים - כתופעה שכיחה במרבית הערים הישראליות הוותיקות - מהווה ביטוי להעדפתם את הנגישות לשירותים השונים ולתחבורה, בניגוד למגמה הקיימת אצל קבוצות גיל צעירות יותר. הצעירים מעדיפים לצאת אל שולי הערים בהן נבנו שכונות חדשות, במטרה לשפר את רמת המגורים שלהם ולמצוא סביבה מתאימה יותר לגידול ילדים (עוד בנושא זה ראה: שמלץ, 1977; וכן גונן, 1980).

6. השתתפות בכוח העבודה

הפרק האחרון מתייחס להיקף התעסוקה של הקשישים, ההרכב המקצועי של המועסקים בכוח העבודה, והתפלגותם לפי המעמד בעבודה, כפי שנמצאו במפקד 1983. כחמישית מכלל הקשישים בירושלים שייכים לכוח העבודה, כאשר בולט במיוחד משקלם של הגברים ששיעור השתתפותם מגיע לכשליש לעומת פחות מעשירית אצל הנשים. כתוצאה ממידת ההשתתפות השונה של גברים ונשים מגיע חלקם של

הגברים בכלל המועסקים הקשישים לכ- 76%, ובהמשך נתרכז בעיקר בקבוצה זו של גברים קשישים.

התפלגות הגברים השייכים לכוח העבודה לפי גיל, מצביעה על ירידה בהיקף התעסוקה של אוכלוסיית הקשישים עם העלייה בגיל: שכיחות התופעה של גברים השייכים לכוח העבודה בקרב קבוצת הגיל 65-74 היא פי 2.4 משכיחותה בקרב הגברים בני 75+ (43% לעומת 18%, בהתאמה). תופעה מקבילה קיימת גם בערים אחרות (39% לעומת 18% בתל אביב, ו- 50% לעומת 24% בחיפה).

המידע בנושא ההשתתפות בכוח העבודה, עליו מבוסס הדו"ח הנוכחי, אינו מאפשר לעומד על הסיבות להשתתפות הדיפרנציאלית בכוח העבודה של קבוצות שונות מקרב אוכלוסיית הקשישים. ניתן לשער, כמובן, שהגורם המוסדי של חובת הפרישה הוא בעל השפעה מכרעת בנושא זה, אולם קיימים גם הסברים נוספים. בהתבסס על מחקרים שונים שנעשו בנדון, ניתן לזהות מספר תכונות סוציו-דמוגרפיות הקשורות בהיקף ההשתתפות של קשישים בכוח העבודה. כך, למשל, נמצא ששיעור גבוה יותר של קשישים יוצאי אירופה-אמריקה, לעומת קשישים יוצאי ארצות אסיה-אפריקה, ממשיכים בעבודה גם אחרי גיל הפרישה המנדטורי (תופעה זו אמורה לגבי שני המינים). לא ברור אם עובדה זו מוסברת בחלקה על-ידי נוהגי עבודה נבדלים הקשורים בנורמות תרבותיות ובדפוסי חלוקת תפקידים במשפחה (מסורתית לעומת מודרנית). אולם יש לשער שחלק מההסבר נעוץ בהבדלים הקיימים בין קבוצות אוכלוסייה אלה באשר לעיסוקיהן ותנאי הפרישה בעיסוקים אלה. עם זאת, על-פי ממצאי מחקר על דפוסי תעסוקה ופרישה של גברים מבוגרים וקשישים בשנים 1969-1974 (מטרס ואחרים, 1979), נמצא שלמרות שבקרב עובדי עבודת כפיים בגיל המבוגר היו אחוזי פרישה גבוהים יותר, יחסית למקצועות אחרים, הרי שעובדי כפיים שהם יוצאי ארצות אסיה-אפריקה נטו לפרוש יותר מיוצאי אירופה-אמריקה השייכים לאותה קבוצת עיסוק. כמו-כן נמצאו במחקר הנ"ל הבדלים בדפוסי העבודה של המועסקים משתי קבוצות המוצא: עובדים מבוגרים יוצאי ארצות אירופה-אמריקה עבדו מספר שעות רב יותר בשבוע, ואחוז גבוה יותר עבדו עבודה מלאה, יחסית ליוצאי אסיה-אפריקה. הסבר נוסף מתקשר עם רמת השכלה: ככל שקשישים משכילים יותר, עולה שיעור השתתפותם בכוח

העבודה גם לאחר גיל פרישה (עוד בנושא זה ראה: וייל, 1970; סיקרון, 1978).
הענף הכלכלי השכיח בקרב אוכלוסיית הקשישים בירושלים הוא "שירותים
ציבוריים וקהילתיים", כ- 40% מכלל הקשישים עוסקים בענף זה; 22% נוספים
עוסקים במסחר, שירותי אוכל והארוחה; וכ- 12% מועסקים בתעשייה וכן בפיננסים
ושירותים עסקיים. שאר המועסקים מתפלגים בין הענפים השונים בשיעורים
נמוכים יותר. חלוקה דומה נשמרת בקבוצות הגיל השונות. אם כי חלה עלייה
ניכרת בענף המסחר, שירותי אוכל והארוחה אצל גילאי 75+ (כשליש מקרב הגברים
בקבוצת גיל זו עוסקים בענף זה לעומת כחמישית בלבד בקרב גילאי 65-74).
הוזכר כבר קודם שרמת ההשכלה של הקשישים מתנה במידה מסוימת את
הסיכויים להמשך עבודתם גם לאחר הפרישה. יש להוסיף על כך שרמת ההשכלה של
הקשישים, כמו של קבוצות הגיל האחרות באוכלוסייה הכללית, קשורה גם במיגוון
העיסוקים. הנתונים על השתתפות הגברים הקשישים בירושלים בכוח העבודה
מצביעים על השיעור הגבוה של משלחי-יד אקדמיים ומדעיים. לוח 13 מציג את
אחוז בעלי השכלה על-תיכונית, ולוח 14 מציג את אחוז הקשישים העוסקים
במשלחי-יד אקדמיים ומדעיים בשלוש הערים הגדולות, לפי גיל (האחוזים
מתייחסים לאוכלוסיות הגברים בלבד).

לוח 13: אחוז הקשישים בעלי השכלה על-תיכונית, לפי גיל
בשלוש הערים

קבוצת הגיל	ירושלים	תל אביב	חיפה
65+	30	21	22
65-74	32	23	22
75+	27	20	21

לוח 14: אחוז העוסקים במשלחי-יד מדעיים ואקדמיים מבין הקשישים העובדים, לפי גיל, בשלוש הערים הגדולות

קבוצת הגיל	ירושלים	תל אביב	חיפה
65+	18	12	16
74-65	18	12	15
75+	18	14	22

לוח 13 מראה שאחוז גבוה מאוכלוסיית הגברים הקשישים בירושלים, יחסית לערים האחרות, הם בעלי השכלה על-תיכונית. מלוח 14 ניתן לראות ש- 18% מקרב הגברים הקשישים בירושלים השייכים לכוח העבודה, עוסקים במקצועות מדעיים ואקדמיים. זהו אחוז גבוה יותר מערים אחרות, וראויה לציון העובדה ששכיחות העיסוק במשלחי-היד הנ"ל היא כמעט כפולה מהמוצע הכללי של שכיחותה בקרב אוכלוסיית הקשישים בישראל (10%).

ההתפלגות המקצועית לפי קבוצות גיל מורה על הבדלים. בקרב אוכלוסיית הגברים הקשישים בירושלים בגילי 75+ בולטת ההישארות בכוח העבודה אצל המועסקים כעובדי מכירות, סוכנים וזבנים. תופעה זו מבטאת בעלייה במשקלה של קבוצת העובדים הזו בקרב גילאי 75 ומעלה (מ- 14% בקבוצת הגיל הצעירה ל- 24% אצל גילאי 75+). מצב דומה קיים בחיפה (עלייה מ- 16% ל- 25%, בהתאמה), ובתל אביב (עלייה מ- 16% ל- 20%, בהתאמה).

נתונים על התפלגות הקשישים השייכים לכוח העבודה על-פי המעמד בעבודה, תורמים מימד נוסף לאיפיון אוכלוסיית העובדים הקשישים בירושלים. הכוונה כאן להבחנה בין מעמד ה"שכירים" לעומת ה"עצמאיים". חשיבותה של הבחנה זו לגבי שיעור השתתפותם של קשישים בכוח העבודה נובעת מן העובדה שחובת הפרישה חלה בעיקרה על שכירים ואינה מחייבת עובדים שהם במעמד של "עצמאי". ביטוי למצב זה ניתן לראות בהתפלגות אוכלוסיית העובדים הקשישים לפי המעמד בעבודה, אשר לפיה כרבע מכלל המועסקים הקשישים הם עצמאיים, לעומת 19% בלבד מקרב גילאי 64-55. הדבר בולט אף יותר אצל המועסקים הישישים בגילאים 75

ומעלה: מסתבר ש- 37% עובדים כעצמאיים - היינו, שיעור כפול מזה של בני הגיל של טרם פרישה.

אפשרות אחת להבנת ממצאים אלה נרמזה כבר קודם, והיא קשורה בפרישה מנדטורית המחייבת את השכירים בשוק העבודה, ואינה מחייבת את העובדים במעמד של "עצמאי". אולם קיימת גם סברה אחרת, שהועלתה במחקר שכבר הוזכר ואשר העלה ממצאים דומים בנושא העלייה באחוז ה"עצמאיים" עם עלייה בגיל (מטרס, 1979). במחקר הנזכר הועלתה האפשרות שקוהורטים המרכיבים כיום את אוכלוסיית הקשישים בישראל אופיינו גם בתקופות קודמות בשכיחות גבוהה של עובדים במעמד "עצמאיים" כאחת התכונות המאפיינות את קשת העיסוקים של קוהורטים אלה, אם בישראל ואם בתקופה שלפני עלייתם ארצה. קיימת, כמובן, גם האפשרות ששני הסברים תופסים בעת ובעונה אחת.

התמונה המתקבלת מהצגת ההרכב הדמוגרפי של קשישי ירושלים היא, שאוכלוסיית הקשישים בירושלים אינה הומוגנית אלא מתפלגת לתת-קבוצות שונות המאופיינות על-ידי גיל, מין, מצב משפחתי, מעמד חברתי, מצב כלכלי, וכו'. לכל תת-קבוצה כזו צרכים נבדלים הקובעים את מיגוון השירותים אשר להם היא נזקקת ואת היקפם.

השוואת תכונותיה של האוכלוסייה הירושלמית עם אוכלוסיות קשישים בערים אחרות בישראל מזהה כמה איפיונים דמוגרפיים המייחדים את אוכלוסיית הקשישים בבירה. איפיונים אלה מתבטאים בעיקר במישורים הבאים:

א. אוכלוסיית הקשישים בירושלים היא בעלת דפוסי שימוש גבוהים מן הממוצע בשירותים מוסדיים (כ- 6% מסך-כל הקשישים בבירה נמצאים במוסדות לעומת כ- 5% בחיפה ורק 3% בתל אביב). נראה שההסבר למצב זה נעוץ - לפחות בחלקו - בקשר החזק בין התכונות הדמוגרפיות של הקשישים בירושלים - כמו גיל, מין, מצב משפחתי, מוצא - לבין הזדקקותם הגוברת לשירותים. השוואת שיעורי המיסוד לפי גיל ומין, בין הערים הגדולות מראה, כי שיעור גילאי 75+ הנמצאים במוסדות בירושלים כפול מזה של קבוצת הגיל המקבילה בתל אביב (10% מקרב גילאי 75+ בירושלים נמצאים במוסדות לעומת 5% מקרב גילאי 75+ בתל אביב. בחיפה המצב דומה לירושלים - 10%). השכיחות הגבוהה של התופעה של מיסוד בירושלים מתבטאת גם בקבוצת הגיל הצעירה יותר: 3% מקרב גילאי 65-74 בירושלים נמצאים במוסדות לעומת 2% בקרב קבוצת הגיל המקבילה בחיפה ואחוז אחד בלבד בתל אביב. תופעה זו בולטת גם בחלוקה לפי מין: 2% מקרב הגברים בגיל 65-74 בירושלים נמצאים במוסדות, לעומת כאחוז אחד בלבד בתל אביב ובחיפה, וכן 4% מקרב הנשים בגיל זה נמצאות במוסד בירושלים בהשוואה ל- 1% בתל אביב וכ- 3% בחיפה.

ב. משקל הישישים (גילאי 75+) בין הקשישים בירושלים גבוה ב- 4 נקודות האחוז מזה שבערים גדולות אחרות (40% בירושלים לעומת 35% בתל אביב ו- 36% בחיפה).

ג. אוכלוסיית הקשישים בירושלים מאופיינת בשכיחות גבוהה של בערות,

בהשוואה לאוכלוסיות קשישים בערים אחרות (26% מקרב הקשישים בירושלים אינם יודעים קרוא וכתוב לעומת 15% בתל אביב ו- 13% בחיפה).

ד. ההרכב העדתי של אוכלוסיית הקשישים בירושלים כולל אחוז גבוה - בהשוואה לערים אחרות - של יוצאי ארצות אסיה-אפריקה (28% בירושלים לעומת 16% בתל אביב, ו- 9% בחיפה).

ה. ההשוואה בין הרכב משקי-הבית של נשים וגברים קשישים בירושלים מצביעה על שכיחות יחסית גבוהה של נשים אלמנות הגרות לבד (36% מקרב אוכלוסיית הנשים בירושלים הן אלמנות הגרות בגפן בהשוואה לכ- 13% בלבד בקרב אוכלוסיית הגברים).

תכונות דמוגרפיות אלו ואחרות נמצאו במחקרים שונים כתכונות המאפיינות אוכלוסיות קשישים "הנתונות בסיכון" ועשויות להזדקק יותר מקבוצות קשישים אחרות לשירותי רווחה ובריאות מסוגים שונים.

- בראל, ו., קפלן, ג. "הבדלים עדתיים בזיקנה", גרונטולוגיה, 23, 1983, עמ' 37-25.
- גונן, ע. "מיקום גיאוגרפי ואיכות חיים אצל הקשישים בעיר", פרסומי מחקר מס' 80-14, 1980, תדפיס מתוך גרונטולוגיה, קיץ 1979.
- הר-פז, ח., סיון, א., פרידה, א. "אוכלוסיית בתי אבות בתל אביב - מאפיינים, תנאי חיים ועמדות", גרונטולוגיה, 19-20, 1981, עמ' 47-27.
- וייל, ח., ביבר, א. "סיבות לפנייה למעונות לקשישים עצמאיים", דפי דיון 24/78, מכון ברוקדייל לגרונטולוגיה והתפתחות אדם וחברה בישראל, ירושלים, 1978.
- וייל, ח. "הזדקקות אוכלוסיית קשישים בשכונה אחת בירושלים לשירותים רפואיים", בריאות הציבור, 1978.
- וייל, ח. "בעיות הלעיסה והשמיעה של קשישים" גרונטולוגיה, 22-12, 1982, עמ' 78-74.
- חביב, י., קופ, י., שמואלי, ע. "דפוסי מיסוד של קשישים", מכון ברוקדייל להתפתחות אדם וחברה בישראל (בהכנה לדפוס).
- מרקוס, י., עינב, ב. "פנייה ואי-פנייה אל הלשכה הסוציאלית", המכון למחקר חברתי שימושי, 1975.
- סיקרון, מ. "מאפיינים דמוגרפיים של המועסקים הזקנים", גרונטולוגיה, 11, 1978, עמ' 30-23.
- צ'רצ'מן, א. "תכנון שכונת מגורים תוך התייחסות מיוחדת לקשישים", גרונטולוגיה, 18, 1981, עמ' 49-41.
- קופ, י., פקטור, ח. "הזדקנות האוכלוסייה והשימוש בשירותי הבריאות", מכון ברוקדייל לגרונטולוגיה והתפתחות אדם וחברה בישראל, דפי דיון ד-83-86/87, ירושלים, 1983.
- קופ, י. "על שיעורי התאלמנות נבדלים בין גברים ונשים", מכון ברוקדייל לגרונטולוגיה והתפתחות אדם וחברה בישראל, דפי דיון 71-81, ירושלים, 1981.
- שובל, י., פליישמן, ר., שמואלי, ע. "תמיכה לא פורמלית בקשישים: רשתות חברתיות בשכונה בירושלים" מכון ברוקדייל לגרונטולוגיה והתפתחות אדם וחברה בישראל, ירושלים, 1982, (באנגלית).
- Gonen, A., Cohen, Y. and Shtarkshall, M. The Geography of Dwelling Conditions of the Jewish Elderly in Jerusalem, Brookdale Institute of Gerontology and Human Adult Development, Discussion Paper, Jerusalem, 1978.
- Kop, Y., Cohen, M.A. "Brookdale Demographich Simulation Model", (draft), Brookdale Institute of Gerontology and Human Adult Development, 1983.

- Matras, J. et al. "Patterns of Employment and Retirement of Middle-Aged and Aged Jewish Males in Israel, 1969-1974" Brookdale Institute of Gerontology and Human Adult Development, Discussion Paper No. D-41-79, Jerusalem, 1979.
- Nathan, T. Health and Functioning of the Aged, Chapter in: Weihl, H. et al., Investigation of the Family Life, Living Conditions and the Needs of the Non-Institutionalized Urban Jewish Aged 65+ in Israel. Jerusalem: Ministry of Social Welfare, 1970, pp. 83-100.
- Nathan, T. Housing of the Elderly, op. cit. pp. 114-138.
- Pampel, F.C. (ed.) Social Change and the Aged, Lexington Books, 1981.
- Ward, R.A. The Aging Experience: An Introduction to Social Gerontology. New York: The Maple Press Company, Harper-Bow, 1979.
- Weihl, H. et al. Investigation of the Family Life, Living Conditions and the Needs of the Non-Institutionalized Urban Jewish Aged 65+ in Israel. Jerusalem: Ministry of Social Welfare, 1970.

SERIES SPECIAL SERIES SPECIAL SERIES SPECIAL

MEETING THE NEEDS OF THE ELDERLY IN JERUSALEM IN THE YEARS AHEAD

Report no. 4

ELDERLY JEWS IN JERUSALEM: DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS - 1983

Yaakov Kop
Ayala Biber
Faisal Azaiza
Yehudit Golan

Presented to the Steering Committee for the Five-Year Plan
for Planning and Development of Services for the Elderly
in Jerusalem.

This study was financed by the Municipality of Jerusalem,
Joint-Israel, ESHEL, the Rothschild Foundation and the
Jerusalem Foundation.

S-30-86

JOINT (JDC) ISRAEL
BROOKDALE INSTITUTE OF GERONTOLOGY
AND ADULT HUMAN DEVELOPMENT

JDC HILL, P.O.B. 13087
JERUSALEM 91130, ISRAEL

REFERENCE
7 7 11

THE INSTITUTE

is a national center devoted to research, experimentation and education in gerontology and adult human development. It was founded and is funded by the American Jewish Joint Distribution Committee (AJJDC) with the assistance of the Brookdale Foundation and the support of the Government of the State of Israel. Its research is policy- and program-oriented, multidisciplinary and, primarily, of an applied nature.

The Institute tries to identify socially relevant problems and to recommend alternative solutions to problems of the health and social services. It attempts to bring together academic and governmental experts and other public officials and citizens in order to link research findings with their implementation.

The findings and conclusions presented are those of the author or authors and do not purport to represent the views of the Institute, and of other persons or groups associated with it.

Report no. 4

ELDERLY JEWS IN JERUSALEM:
DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS - 1983

Yaakov Kop
Ayala Biber
Faisal Azaiza
Yehudit Golan

BR-530-86 C.3



ABSTRACT

The composition of Jerusalem's elderly population is analysed from demographic data in the 1983 census. The elderly population of Jerusalem is compared with that of Tel Aviv and Haifa according to age, education, marital status and ethnic origin.

A number of unique features emerge from these data. The proportions of old-old and Asian-African elderly in Jerusalem, as well as of illiterate elderly, are higher than those of Tel Aviv or Haifa.

These and other demographic characteristics represent the features of a "high risk" elderly population likely to require intensive health and social services.